KEYYÂLİYYE
(الكيّاليّة)

Allah'ın insanı Ahmed isminin şekline uygun olarak yarattığını ve kendisinin "kāim" olduğunu ileri süren Ahmed b. Keyyâl'e (III./IX. yüzyıl) **bağlı aşırı Şiî bir grup**

(bk. GĀLİYYE).

KEYYÂLİYYE
(الكيّاليّة)

Rifâiyye tarikatının İsmâil er-Rifâî'ye (ö. 656/1258) **nisbet edilen bir kolu**

(bk. RİFÂİYYE).

KEZZÂB

(bk. KİZB).

KIBLE
(القبلة)

Başta namaz olmak üzere bazı ibadet ve davranışlarda yönelinen taraf, Kâbe.

Sözlükte "yön, yönelinen cihet veya şey" anlamına gelen **kıble** terim olarak müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Kâbe'yi ifade eder. Kâbe'ye yönelmek ayrıca ezan, ikāmet (kāmet), cenazenin defni, hayvan kesimi, dua gibi hususlarda da söz konusudur.

İslâm'dan Önceki Dinlerde Kıble. Gerek semâvî dinlerde gerekse diğer dinlerde inananların özellikle bazı bedenî ibadetleri yerine getirirken belli bir istikamete doğru yönelmeleri gerekli görülmüştür. Kutsala doğru olan bu yöneliş, bütün ferdî ve içtimaî alanları kapsamasına rağmen bir varlığı kendisinden başka bir gerçeklikle ilişkilendirmeyi hedeflediğinden bütün hakikatlerin bir araya geleceği bir merkez meydana getirir. Kutsalla bir şekilde irtibatlandırılan yer veya yönler insanlar tarafından seçilmemiş, sadece keşfedilmiştir. Çünkü kutsal mekânlar ilâhî bir işaretle belirlenmiştir. Nitekim Kâbe'nin yeri Hz. İbrâhim'e Allah tarafından gösterilmiş (el-Hac 22/26), Kudüs'teki mâbedin yeri de Dâvûd'a Tanrı tarafından melek aracılığıyla bildirilmiştir (II. Samuel, 24/16-25). Ayrıca hemen bütün dinlerde kutsal kabul edilerek ibadet anında kendilerine yönelinen bu tür mekânlarda mâbedler yapılmak suretiyle kutsallıkları teyit edilmiştir. Öte yandan bu mekânların doğu-batı, kuzey-güney gibi ana yönlerle ilişkileri bulunduğu gibi dünyanın her yerinden insanların buralara yönelmeleri sebebiyle bizzat kendileri de bir yön oluşturmuştur.

Mayalar ibadetlerinde güneşe doğru yönelirlerdi. Sâbiîler, Işık kralının ve Işık âleminin mekânı olduğuna ve nurla kaplı bulunduğuna inandıkları için diğer ibadetlerinde olduğu gibi namazlarında da kuzeye dönmektedirler. Maniheistler de kâinatın en yüksek ve gök kubbenin orta kısmı kabul ettikleri için ibadetlerinde Kuzey kutbuna yönelmişlerdir. Harrânîler'in ise Güney kutbuna yöneldikleri bilinmektedir. Hinduizm'de tanrılara nisbet edilen özel mekânlar ve coğrafî yönlere yüklenilen mitolojik anlamlar sebebiyle tapınaklar farklı istikametlere doğru inşa edilmiştir. Ancak bir Hindu sabah kalktığında güneşe doğru eğilir ve yüzünü doğuya çevirerek sabah ibadetini yapar.

Yahudilik'te ibadetler Kudüs'e dönülerek yapılmakta olup bu yön "mizra" (doğu yönü) olarak adlandırılmaktadır. Kudüs'ün Dâvûd tarafından Yebûsîler'den alınışından sonra Rab Yahova, Dâvûd'a mâbedi inşa edeceği yeri melek aracılığıyla bildirmiş (II. Samuel, 24/16-25), oğlu Süleyman tarafından milâttan önce yaklaşık 950'lerde şetiya taşı üzerine mâbedin inşa edilmesinden itibaren Kudüs Yahudiliğin dinî merkezi haline gelmiştir (I. Krallar, 8/28-49). Süleyman döneminde başlayan bu uygulamaya Daniel'in kitabında da rastlanmaktadır. Onun Bâbil sürgününde dahi odasının pencerelerini Kudüs'e doğru açtığı ve önceleri yaptığı gibi günde üç defa diz çökerek Tanrı'nın huzurunda dua edip şükrettiği kaydedilmektedir (Daniel, 6/10). Kudüs'ü işgal eden Romalılar'ın mâbedi yıkmasından, hatta başka milletlerin Kudüs'ü ele geçirmesinden ve yahudilerin dünyanın değişik bölgelerine sürgün edilerek dağılmasından sonra da bütün dönemlerde Kudüs onların ibadet ederken yöneldikleri dinî bir merkez olma özelliğini korumuştur.

Kudüs Mâbedi'nin yıkılışından sonra dünyanın farklı bölgelerindeki sinagoglar (beyt ha-kneset) önceleri giriş kısımları, sonradan kıbleleri Kudüs'e gelecek şekilde inşa edilmiştir. Sinagoglarda rulo halindeki el yazması Tevrat tomarlarının muhafaza edildiği, Aron ha-kodeş adı verilen ve camilerdeki mihraba benzeyen özel bölümler de Kudüs'e yönelik yapılmıştır. Yahudiler sinagoglarda olduğu gibi evlerinde de ibadet ederken Kudüs'e doğru yönelmektedirler.

Diğer Sâmî milletler gibi İbrânîler'in temel yönünü tesbitte güneşin doğuşu belirleyici bir rol oynamış, günlük hayatlarında da doğu yönü onlar için önemli olmuştur. Ahd-i Atîk'te bu yöne "mizrah" (Yeşu, 4/19), "mizrah şemeş" (gün doğusu) (Sayılar, 21/11; Hâkimler, 11/18) veya sadece moşa (yükselmek) (Mezmurlar, 75/6) şeklinde atıflarda bulunulmuştur. Diğer yönler de tanımlarını doğuya nisbetle almışlardır. Buna göre batı "arka" (Yoel, 2/20), kuzey "sol" (Tekvîn, 14/15) ve güney de "sağ" (I. Samuel, 23/24) olarak nitelendirilmiştir. Kuzey yönü daha çok mitolojik temalarla ilişkilendirilmiştir (Yeremya, 4/6; Yoel, 2/20). Güneşin doğuş yönü "ön" olarak kabul edilmiş, Kudüs Mâbedi'nin doğu kapısı, güneş ışıkları ilkbaharda ve gündönümünde mâbedin iç mekânlarına girecek şekilde yapılmıştır. Nitekim Hezekiel'in rü'yetlerinde bu kapıdan "doğuya bakan kapı" ifadesiyle bahsedilmektedir (Hezekiel, 43/1-5).

Hıristiyanlar ibadetlerini doğuya yönelerek yapmaktadırlar. Çünkü Îsâ Mesîh doğuda, Beytlehem'de doğmuş (Matta, 2/1), onun doğumu üzerine müneccimler doğudan gelmişler, doğumuna işaret eden yıldızları da doğuda görmüşlerdir (Matta, 2/1-2). Matta İncili'nde Îsâ'nın tekrar gelişinin de doğudan olacağına işaret edilmektedir (Matta, 24/27). Bizans İmparatorluğu döneminde Kudüs hıristiyanların eline geçmesine ve onlara göre de kutsal sayılmasına rağmen ilk Kıptî ve Doğu kiliseleriyle daha sonraki dönemlerde Batı kiliseleri doğuya dönük olarak yapılmıştır. Süryânî mimarisinde de bütün kiliseler Îsâ'nın doğudan geri döneceği inancı gereği bu yöne doğru inşa edilmiş, mezbahın orta bölümünde "kduşkudşin" olarak adlandırılan niş şeklindeki kısım da Îsâ'ya taç olarak süslenmiştir.

Beytlehem'de inşa edilen Doğuş Kilisesi doğuda bulunduğundan kilise binalarındaki yön geleneği kökenlerini, yahudi sinagoglarının Kudüs Mâbedi'ne doğru şeklindeki coğrafî yönlendirilişinden ziyade Greko-Romen mâbedlerinin doğuya doğru şeklindeki evrensel yönlendirilişinden alır. Genellikle ilk kiliseler bir doğu-batı ekseni üzerinde yönlendirilmiştir. Bununla birlikte en eski kiliseler ve IV. yüzyıldaki büyük Konstantin bazilikalarının giriş-

leri doğuda olmak üzere kıbleleri batıyı gösterecek tarzda inşa edilmiştir. V. yüzyılla birlikte bu plan, kiliselerin girişleri batıda ve çoğunlukla yarım daire şeklindeki "altar" denilen çıkıntılı kısımları doğuda olacak şekilde düzenlenmiştir. Buna rağmen altarın doğuda bulunması, ibadet eden her hıristiyanın yüzünü doğuya döndürmüş olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü modern uygulamaya göre bir kilisede bulunan oturaklar ibadete katılanların farklı yönlere dönecekleri şekilde yerleştirilebilmektedir.

Mânevî bir sebebe bağlı olmamakla birlikte daha sonraki dönemlerde kiliselerin doğuya döndürülmesine eskatolojik bir anlam da yüklenmiştir. Îsâ'nın tekrar dönüşünün doğudan olacağı Matta İncili'nde ifade edildiğinden (24/27) hıristiyanlar ibadetlerinde doğuya dönmüşlerdir. İlk bazilikalarda yarım daire şeklindeki çıkıntılı kısımda bulunan ve "insanoğlunun işareti" sayılan geniş bir haç dualarda odak noktası olmuştur.

Modern insanın belirli bir tarafa yönelme sembolizmini zayıf bulabileceği, ayrıca yer darlığı sebebiyle şehirlerde geleneğe uygun kilise inşa etmenin zorluğu dikkate alınarak son zamanlarda kiliselerin pusulasız inşa edilmesi âdet olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Lesètre, "Orient", *DB*, IV/II, s. 1866; J. Soustelle, "Les religions du Mexique", *Histoire de religions* (ed. M. Brillant), Paris, ts., V, 48; Shmuel Himelstein, "Mizrah", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (ed. Zwi Werblowsky – G. Wigoder), Oxford 1997, s. 474; Elif Keser, *Tur Abdin: Süryani Ortodoks Dini Mimarisi*, İstanbul 2002, s. 97, 119; A. Bride, "Eglises", *Catholicisme*, III, 1443-1444; B. S. Childs, "Orientation", *IDB*, III, 608-609; C. Vogel, "Orientation of Churches", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, X, 766-767; L. Lévy, "Eglise", *EUn.*, V, 990; M. Eliade – L. E. Sullivan, "Orientation", *ER*, XI, 105-108; J. P. Brereton, "Sacred Space", *a.e.*, XII, 526-535.

 AHMET GÜÇ

İslâm'da Kıble. Diğer semavî dinlerdeki gibi İslâm inancına göre de Allah mekândan münezzeh olmakla birlikte özellikle sembolik birtakım bedenî hareketlerin söz konusu olduğu bazı ibadetlerde yön tasavvuru, ibadetin belli bir yöne dönmek suretiyle ifası, gerek ibadet disiplini gerekse kişinin mânevî bir merkezle bütünleşmesi açısından gerekli görülmüştür. Bu durum, insanın mutlak ve aşkın olan Allah'la içte ve mânevî planda bütünleşmesi için önemli bir vasıta olduğu gibi bu bütünleşme ve birliğin (tevhid) dışta ve sosyal alandaki tezahürü de aynı mânevî merkeze yönelen insanların (ümmet) birliğini temsil aracı olarak büyük önem taşır. Hz. Peygamber'in, "Sizden biri kıbleye yöneldiği zaman Allah'a yönelmiş olur" (*Müsned*, III, 24; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 22) ve, "Kim bizim namazımızı kılar, kıblemize yönelir, kestiğimiz hayvanın etini yerse o Allah'ın ve resulünün güvencesi altındaki müslümandır; Allah'ın verdiği güvenceyi bozmayın" (Buhârî, "Ṣalât", 28) meâlindeki hadislerinden ilki kıblenin iç ve mânevî, diğeri de dış ve maddî alandaki işlev ve önemini ortaya koymaktadır. Son hadis ve aynı muhtevadaki diğer bazı hadisler (bk. Buhârî, a.y.), Resûl-i Ekrem'in davetini kabul eden müslümanları diğer din bağlılarından ayıran ve İslâm ümmetine mensubiyetin görünürdeki işaretleri olan belli başlı davranışları açıklamakta, namazın bir şartı ve parçası olduğu halde kıblenin ayrıca zikredilmesi de ona atfedilen önemi göstermektedir (İbn Hâcer, III, 52-53).

Her mânevî oluş temelde ferdî bir mahiyet taşır. Aynı ruhî ve mânevî temayüllere sahip bulunan insanlar arasında birlik ve bütünleşme de ancak ortak maddî ve içtimaî tezahürlerle mümkün olur. Kur'ân-ı Kerîm'de her ümmetin yöneldiği bir kıblesi bulunduğuna yapılan vurgu (el-Bakara 2/148), maddî ve mânevî alanda ortak şuura bağlı bir toplumun teşekkülünde kıblenin son derece önemli rol oynadığını göstermektedir (Elmalılı, I, 533). Gerek mânevî ferdî derinlik ve olgunluk gerekse ortak toplumsal kimlik bakımından namaz ve kıblenin sahip olduğu merkezî rol sebebiyle İslâm ümmetine mensubiyet ehl-i salât veya daha yaygın olarak ehl-i kıble şeklinde ifade edilmiş, din yorumları ne kadar farklı ve aşırı olursa olsun temel çerçevenin dışına çıkmadıkça bütün mezhep ve fırkalar ehl-i kıble olarak müslüman sayılmıştır (bk. **EHL-i KIBLE**).

Kur'ân-ı Kerîm'de kıble kelimesi beş âyette yedi defa tekrarlanmakta (el-Bakara 2/142-145; Yûnus 10/87), konuyla ilgili hükümler ayrıca muhtelif âyetlerde (el-Bakara 2/115, 146-150) ve birçok hadiste (Wensinck, *el-Muʿcem*, "ḳbl" md.) yer almaktadır. Yûnus sûresindeki âyette kıble çeşitli yorumlara göre namazda yönelinecek taraf şeklindeki terim anlamıyla veya mecazen mescid mânasında geçmekte, Bakara sûresinin 115. âyetinde doğunun da batının da Allah'a ait olduğu, hangi tarafa dönülürse dönülsün Allah'ın zâtıyla karşılaşılacağı ifade edilmektedir. Bakara sûresindeki diğer âyetler ise (142-150) kıblenin nihaî olarak Kudüs'ten Kâbe istikametine çevrilişini ve bu konuda meydana gelen polemiklere verilen ilâhî cevabı konu edinmektedir. Namaz dışındaki diğer bazı ibadet ve davranışlarda kıbleye dönülmesiyle ilgili fıkhî ahkâm ise daha çok bu konudaki hadislere dayanır.

Kıblenin Tahvili. İslâm kaynaklarına göre Kâbe Hz. İbrâhim'den beri kıble idi. Kıblenin Kâbe'ye çevrilmesi üzerine yahudilerin takındığı tutumu kınayan âyetlerde (el-Bakara 2/144-146) Ehl-i kitabın gerçeği bilmekte, fakat gizlemekte olduğunun ifade edilmesi müfessirlerce bu hususun onlara gönderilen ilâhî kitaplarda da teyit edildiği şeklinde yorumlanır (Mukātil b. Süleyman, I, 148; Taberî, II, 15, 16-17; Kurtubî, II, 151). İslâmiyet'in zuhurundan önce Hanîfler de Kâbe'ye saygı gösteriyor ve ona doğru yönelerek namaz kılıyorlardı (Cevâd Ali, III, 472-475; Shtober, V/1 [1999], s. 85-86). Putlara tapmayan ve ilk müslümanlardan olduğu bilinen Ebû Zer el-Gıfârî'nin belirttiğine göre müslüman olmadan iki veya üç yıl önce namaz kılmaya başlamış, hangi tarafa döndüğü sorulduğunda da "rabbimin beni döndürdüğü tarafa" cevabını vererek (Müslim, "Feżâʾilü'ṣ-ṣaḥâbe", 132) belirli bir istikamet aramadığını ifade etmiş, Mekke'ye geldiğinde de Kâbe'nin yanına gidip Müslümanlığını ilân etmiştir. Hz. Peygamber'in hicretten önce on yıl boyunca kıble olarak hangi tarafa yöneldiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamakta, bu hususta üç farklı rivayet zikredilmektedir. Katâde'den nakledilen rivayete göre Resûl-i Ekrem Mekke döneminde Kudüs'e yönelerek namaz kılmıştır. İbn Cüreyc, Resûlullah'ın önceleri Kâbe'ye, daha sonra Kudüs'e yönelerek namaz kıldığını kaydeder. Bu iki rivayet çerçevesinde ensarın da hicretten önce iki veya üç yıl boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldığı belirtilir. İbn Abbas'tan nakledilen ve bu iki görüşü telif eden rivayete göre ise Hz. Peygamber Kâbe'yi önüne alarak Kudüs'e doğru namaz kılmaktaydı (İbn Saʿd, I, 243; Taberî, I, 400; II, 4, 8; Fahreddin er-Râzî, IV, 110; Kurtubî, II, 150). İbn Abbas, namazın mi'rac gecesi Kudüs'e doğru farz kılındığını kaydeder (İbn Seyyidünnâs, I, 367). Medineli müslümanlardan olup İkinci Akabe Biatı'na katılan ve Resûl-i Ekrem'e ilk biat eden Berâ b. Ma'rûr, Kâbe'ye arkasını dönmeyeceğini belirterek

Mekke'ye doğru namaz kılarken diğer müslümanlar Hz. Peygamber'in Kudüs'e yöneldiğini ileri sürerek ona uymadılar. Mekke'ye geldiklerinde Berâ durumu Resûlullah'a anlatınca böyle yapmamasını ve bulunduğu kıble üzerine sabretmesini istemiş, o da Kudüs'e yönelerek namaz kılmıştır (İbn Hişâm, II, 439-440). Bununla birlikte Berâ b. Ma'rûr, hicretten bir ay kadar önce vefat edeceğini hissedince Kâbe'ye doğru defnedilmesini vasiyet etmiştir (*DİA*, V, 470).

Mekke dönemiyle ilgili rivayetlerin farklılığına karşılık hicretten sonra belli bir süre Kudüs'ün kıble olduğu hususunda görüş birliği vardır. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde Tevrat'ta kendisi hakkında bilgi sahibi olan yahudilerin çoğunlukta bulunduğunu görünce onlarla iyi ilişkiler kurup kendisine tâbi olmalarını umarak namazda yine kutsal bir mâbedin (Mescid-i Aksâ) yer aldığı Kudüs'e yöneldi. Bu uygulamanın dayanağı konusunda Resûl-i Ekrem'in muhayyer bırakıldığı ve onun da belirtilen amaçla tercihini Kudüs yönünde kullandığı yahut bunu Allah'ın emriyle yaptığı şeklinde ulemâ arasında iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bu iki yaklaşım, aynı zamanda Kur'an'ın sünneti neshedip etmeyeceği konusundaki görüş ayrılığının da gerekçelerinden biridir (Mukātil b. Süleyman, I, 144; Taberî, I, 400; II, 4, 13; Nevevî, V, 9; İbn Hacer, III, 59).

Medine döneminde Kudüs'ün ne kadar süreyle kıble olarak kaldığı hususuna gelince dokuz, on, on üç, on sekiz, on dokuz ay veya iki yıl gibi isnadı zayıf rivayetler (Şâmî, III, 541) bir tarafa bırakılırsa genel olarak hicretten on altı veya on yedi ay sonra kıblenin Kâbe'ye çevrildiği kabul edilir (Buhârî, "Ṣalât", 31, "Tefsîr", 18; Müslim, "Mesâcid", 11-12). Bu süre içinde Hz. Peygamber Kudüs'e yönelerek namaz kılmakla birlikte ilgili âyette de, "Biz senin yüzünü gökyüzüne çevirdiğini biliyoruz. Şimdi seni hoşnut olacağın kıbleye döndüreceğiz" (el-Bakara 2/144) denilerek işaret edildiği üzere Kâbe'nin kıble yapılmasını arzulamakta ve bu hususta bir vahiy beklemekteydi. Bu arzunun, yahudilerin, "O ve ashabı kıblelerinin neresi olduğunu bilmiyorlardı, biz öğrettik" (Taberî, I, 400; II, 13) veya, "O bize muhalefet ediyor, ama kıblemize uyuyor" (İbn Hacer, III, 59) şeklindeki sözlerinden duyduğu üzüntüden kaynaklandığı yahut yahudilerin İslâm'a girmesinden ümidini kesmesi, Kâbe'nin Hz. İbrâhim'in kıblesi olması ve Araplar'ı İslâm'a davet için daha uygun bulması sebebiyle bunu arzuladığı kaydedilir (Kurtubî, II, 150). Âyetin devamında yer alan, "Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. Siz de -ey inananlar- nerede olursanız olun yüzlerinizi ona doğru çevirin" hükmü bu dua ve beklentinin ilâhî irade tarafından onaylandığını ve kalıcı bir ilke olarak vazedildiğini bildirmekte, müteakip âyetler de Ehl-i kitap ile müslümanların kıblelerinin kesin bir şekilde ayrıldığını vurgulayarak Kâbe'ye dönme hükmünü pekiştirmektedir (el-Bakara 2/145, 148-150).

Kıblenin Kudüs'ten Kâbe yönüne çevrilişinin öğle veya ikindi namazı sırasında gerçekleştiği ve namazın iki rek'atının Kudüs'e, son iki rek'atının Mekke'ye yönelik kılındığı, yahut vahyin namaz dışında indiği ve ilk olarak ikindi namazının Kâbe'ye yönelik kılındığı şeklinde farklı rivayetler nakledilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'de öğle namazını kılarken kıblenin değiştiğine dair bir rivayet nakledilirse de Bişr b. Berâ b. Ma'rûr'un annesini ziyarete gittiğinde Benî Selime Mescidi'nde öğle namazı kıldığı sırada kıblenin değiştiği ve bundan dolayı da buranın Mescidü'l-kıbleteyn diye anıldığı rivayeti daha sağlam kabul edilmektedir (İbn Sa'd, I, 242; Kurtubî, II, 148-149; İbn Hacer, III, 60; Şâmî, III, 538). İkindiyle ilgili rivayet de Kâbe'ye doğru tam olarak kılınan ilk namaz olarak yorumlanabilir (Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, II, 187). Bu sırada Resûl-i Ekrem ile birlikte namaz kılan bir kişinin ensardan ikindi namazını kılmakta olan bir grubun yanına geldiği ve kendilerine kıblenin değiştiğini söylemesi üzerine onların da dönerek Kâbe'ye yöneldikleri (Buhârî, "Ṣalât", 31), aynı durumun ertesi gün Kubâ'da sabah namazı sırasında gerçekleştiği ve kıblenin değiştiğini öğrenen müslümanların namazda Kâbe'ye döndükleri rivayet edilir (Buhârî, "Ṣalât", 32, "Tefsîr", 14, 16-17; Müslim, "Mesâcid", 13). Her iki yerde de kıblenin değiştiğini haber veren sahâbînin Abbâd b. Bişr olduğu kaydedilir (İbn Hacer, I, 169; Şâmî, III, 538).

İlgili âyetlere de yansıdığı üzere kıblenin bu şekilde tahvili yahudiler, münafıklar ve müşrikler tarafından önemli bir polemik konusu yapılmış, müslümanların kendileriyle paylaştıkları kıblenin değişmesine yahudiler tenkit ve alayla tepki göstererek, "O (peygamber) bizim kıblemizi hasetten dolayı terketti, çünkü bizim kıblemiz peygamberlerin kıblesidir. Bizim kıblemiz üzere kalsaydı beklediğimiz peygamber olmasını umardık"; münafıklar "Doğum yerini özlediği için kıblesini değiştirdi. Bir zaman bir kıble, sonra başkası, ne oluyorlar?"; müşrikler ise kendi yandaşlarına yönelik, "Dinini şaşırdı, doğru yolda olduğunuzu görerek size yöneldi, sizin dininize girebilir" şeklindeki sözlerle müslümanları tereddüde sürükleyip tahrik etmeye çalıştılar (Mukātil b. Süleyman, I, 144-145; Taberî, I, 399-400; II, 2-3, 5, 9). Kur'an, "süfehâ (dar kafalı, beyinsiz) kimseler" olarak nitelendirdiği bu grupların giriştiği fesat ve dedikodu kampanyasını sert bir dille eleştirerek doğunun da batının da Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın dilediğini doğru yola ileteceğini, müslümanların başlı başına seçkin bir ümmet kılındığını, kıble değişikliğinin de Hz. Peygamber'e içten bağlı olanlarla iki yüzlüleri ayırt etmek için yapıldığını, bu sebeple kıble tahvilinin inanmayanlara ağır geleceğini bildirdi (el-Bakara 2/142-143). Bu açıklama muhaliflere bir cevap, müslümanlar için de moral kaynağı oldu. Çünkü herhangi bir yön bizzat kendinden dolayı kıble olamaz. Allah kulları için bir yönü kıble olarak belirlediği için o yön kıble olur (Fahreddin er-Râzî, IV, 18, 93). Onların, eğer Kâbe gerçek kıble ise daha önce kılınan namazların geçersiz olacağı ve o durumda ölenlerin sapıklık üzere ölmüş olacakları şeklindeki iddiaları ve bazı müslümanların da zihinlerinin bu sorularla meşgul olması üzerine Bakara sûresinin 143. âyetinde müminlerin amellerinin asla zayi edilmeyeceği belirtilerek şüpheler ortadan kaldırılmış ve inkârcılar susturulmuş oldu.

Kıblenin önce Kudüs'e, ardından Kâbe'ye çevrilmesi hem geleneksel olarak Kâbe'ye bağlı olan Arap müslümanları, hem kutsal kitaplarında Hz. Peygamber hakkında bilgi sahibi olan ve onun kendilerine muhalefetini inkârları için bahane olarak kullanmaya hazır yahudiler açısından önemli bir sınavdı. Nitekim bu olay üzerine yukarıda işaret edilen tepkileri ve inananları tereddüde sevkedecek tavırlarıyla münafıklar inkârlarını açığa vurmuşlar, yahudiler ve müşrikler de küfürlerinde ısrar etmişlerdir (*a.g.e.*, IV, 104-105). Hicret sonrasında Medine'de siyasî ve hukukî kimliğiyle oluşan yeni İslâm toplumunun sağlam temellere dayanması açısından dinî mensubiyetin en esaslı tezahürlerinin başında gelen kıble konusu son derece önemli bir işlev gördü. Bu suretle İslâm toplumuna gönülden bağlı olanlarla olmayanlar kesin şekilde ortaya çıkarak

saflar iyice belirgin hale geldi, kıblenin tahviliyle ilgili son âyette de (el-Bakara 2/150) işaret edildiği üzere inkâr ehlinin kıble konusunda müslümanlar aleyhine ileri sürebilecekleri tutarlı bir gerekçeleri kalmadı. Böylece "Allah'ın evi" (beytullah) diye nitelenen Kâbe, Allah'ın huzurunda duruşun ve O'na yönelişin en derin ve somut ifadesi sayılan namaz başta olmak üzere çeşitli ibadet ve davranışlarda yönelinen, bu bakımdan İslâm ümmetinin birliğinin en önemli tezahür ve sembolü olarak nihaî kıble yapılmıştır.

Fıkhî Hükümler. İster farz ister nâfile olsun namaz kılarken kıbleye yönelmek (istikbâl-i kıble) namazın geçerlilik şartlarından biri olup bazı zorunluluk ve ruhsat halleri dışında bu şarta uyulmazsa namaz sahih olmaz (aş. bk.). Dört mezhebe göre de Mescid-i Harâm'da namaz kılan kimsenin yüzünü ve yönünü bizzat Kâbe binasına çevirmesi şarttır. Bu sebeple Mescid-i Harâm'da cemaatle namaz kılınırken saflar Kâbe'yi çevreler; düz bir saf oluşması halinde Kâbe hizasında olmayanların namazı geçersizdir. Hicr'in Kâbe'den olup olmadığı konusundaki görüş ayrılığına bağlı olarak Hanefîler, Mâlikîler'in çoğunluğu ve Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüş sadece Hicr'e yönelmeyi yeterli bulmazken Hanbelîler, bazı Mâlikî âlimleri ve Şâfiî mezhebinde bir görüşe göre sadece Hicr'e yönelerek kılınan namaz da geçerlidir. Kâbe'den uzakta olan kimselerin ise Kâbe'nin bizzat kendisine değil bulunduğu tarafa yönelmesi yeterlidir. Fakihler, bu yönelişte küçük kaymaları kıbleden sapma telakki etmemekte ve genel olarak Kâbe'nin bulunduğu noktadan 45 dereceye kadar sağa ve sola sapmalar bu çerçevede düşünülmektedir. Ayrıca kıble olarak Kâbe'nin yeri esas teşkil ettiğinden binanın alt ve üst istikametleri de kıble sayılır (Kâbe'nin içinde veya üstünde kılınacak namazlarda kıble için bk. **KÂBE**).

Kâbe'ye uzak bölgelerde kıblenin nasıl tayin edileceği hususu öteden beri fakihleri fazlasıyla meşgul etmiş bir konudur. Müslümanların namaz kılageldiği cami ve mescidlerin kıblesi hakkında ilâve bir araştırma yapmaya gerek kalmaksızın onların kıblelerine tâbi olmak yeterli sayılır. Bunun dışında yön tayiniyle ilgili bilgi ve tecrübelerden hareketle araştırma yapılarak kıble tesbit edilir. Bu konuda zann-ı gālib yeterli olup bizzat Kâbe'ye isabet zorunluluğu yoktur. Yabancı bir ülke veya şehirde bulunan kimse kıble istikametini bilmiyorsa öncelikle o yöre halkından kimselere sorarak ona göre hareket eder. Doğru söyledikleri hususunda ağırlıklı kanaate ulaşmadıkça bu konuda şahitlikleri geçerli sayılmayan kâfir, fâsık ve çocukların verdiği habere itibar edilmez. Ayrıca yanında soracak kimse yoksa kapı çalıp sorması da gerekmez. Soracak kimse bulunmaması halinde pusula, yıldızlar, güneş ve ay gibi işaretlerden hareketle gerekli araştırmayı yapar ve kıble olduğuna kanaat getirdiği tarafa yönelerek namaz kılar. Kıble yönünü tesbit ehliyeti dinî bilgiyle değil çeşitli araç ve gereçler yahut tabii işaretlerle yön tayini konusunda bilgi sahibi olmakla elde edilir. Fukaha bu hususta bilgi ve yetenek sahibi olan kimsenin dinî konularda müctehid gibi başkalarının kanaatine uymasının, yani başkasını taklit etmesinin câiz olmadığını belirtir. Kıble tesbiti hususunda bilgi sahibi olmayanların ise başkasına uymaları gerekir. Uymadan kendi arzusuna göre kılması halinde Hanefî ve Mâlikîler'e göre hatalı olduğu bilinmedikçe namazı geçerlidir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise kıbleye isabet etse bile namazı yeniden kılması gerekir.

Bir kimse, kendi araştırma ve görüşüne göre kıble belirleyip ona göre namaz kıldıktan sonra kıbleyi kesin olarak bilen birisi doğru yönü haber verecek veya kendi ictihadıyla hata ettiğini anlayıp görüş değiştirecek olursa Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre namaz tamamlanmışsa iade etmez, ancak yeni kılacağı namazı ikinci yöne doğru eda eder. Namaz sırasında haber verilmiş veya kanaati değişmişse o tarafa dönerek namazını tamamlar. Mâlikîler'e göre namaz sırasında görüşü değişmişse namazı keserek yeniden kılması gerekir. Namazı tamamlamışsa iade etmesi gerekli değilse de menduptur. Kıble konusunda herhangi bir şüphe duymadan ve araştırmaya gerek görmeden namaz kılan kimse daha sonra hata ettiğini anlarsa Hanefî ve Mâlikîler'e göre henüz tamamlamamışsa namazı bozulur. Hanbelîler'e ve Şâfiî mezhebinde bir görüşe göre ise bununla bir önceki durum arasında fark yoktur. Şâfiî mezhebinde kuvvetli görüş namazın iade edileceği yönündedir.

Kıble tayini konusunda farklı görüşlere sahip iki kişi birbirine imamlık yapamaz. Çünkü her biri diğerinin hatalı olduğu kanaatindedir. Bu hüküm dört mezhep fakihlerinin genel görüşü olup Ebû Sevr ve İbn Kudâme gibi bazı âlimler, her birinin diğerinin namazının geçerli olduğuna inanması sebebiyle ona uyabileceği görüşündedir. Yön konusunda ittifak olup da sağa veya sola hafif dönme hususunda farklı kanaat bulunması uymaya engel değildir. Hanefîler'e göre imama uyan kimse namaz sırasında farklı bir kanaate varırsa o tarafa dönemez; zira kasten imama uymadığı için cemaatle namazı bozulur. İmama uyarak namazı tamamlaması halinde de kendince kıble sayılmayan bir tarafa yönelerek kıldığı için namazı geçersiz olduğundan daha sonra namazı yeniden kılması gerekir. Diğer üç mezhebe göre ise imamdan ayrılmaya niyet ederek namazını ayrı olarak tamamlar.

Kıble tesbiti konusunda bilgi sahibi olan bir kişi havanın bulutlu veya karanlık olması, bulunduğu yerden dışarı çıkamaması yahut belirtilerin çelişmesi sebebiyle değerlendirmesinde kesin bir sonuca varamaması durumunda gönlünün yattığı tarafa yönelerek namazını kılar.

Kâbe'ye yönelmenin nasıl gerçekleşeceği hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefî ve Şâfiîler'e göre bunda esas yüz değil göğsün kıble yönüne dönük olmasıdır. Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise ayakların o tarafa yönelmesi esastır. Yüzün kıbleye yönelik olması dört mezhebe göre de sünnet olup terki mekruhtur. Bu hükümler ayakta ve oturarak namaz kılanlar için söz konusudur. Hastalık vb. sebeplerle sırt üstü veya yan yatarak namaz kılmak zorunda olanların güçleri yetiyorsa yüzlerini kıble tarafına çevirmeleri gerekir.

Dört mezhep imamı hasta, bağlı gibi fizikî bir engeli olan kimsenin kıbleye dönememesi halinde kolayına gelecek şekilde namaz kılacağı hususunda görüş birliği içindedir. Şâfiîler ile Hanefî mezhebinden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, kıble şartının ancak o kişiyi kıbleye yöneltecek birinin bulunmaması halinde düşeceğini belirtirler. Kıbleye yönelmeye düşman veya yırtıcı hayvan korkusu, sel ve yangın gibi dinî bakımdan geçerli sayılan bir engel varsa kişi yönelebildiği tarafa doğru ve gerekirse ima ile namaz kılar. Ayrıca çeşitli mezheplere göre kafile arkadaşlarından geri kalma endişesi, bineğinden inmesi halinde malının çalınması veya elbisesinin çamura bulanması, yahut yalnız başına kalma veya kendi kendine tekrar binememe korkusu da geçerli bir özür sayılmıştır. Bu çerçevede günümüzdeki nakil vasıtalarıyla yolculuk sırasında da bu şekilde namaz kılınabileceği açık-

tır. Ancak mümkünse mola sırasında kılmak daha uygundur. Dört mezhebe göre imkân dahilinde olması sebebiyle gemide farz namaz kılan kimsenin bütün namaz boyunca kıbleye yönelmesi gerekir. Gemi döndükçe namaz kılan kimse de yönünü kıbleye doğru sabit tutmak için döner.

Hz. Peygamber'in uygulamasından hareketle fakihler, yolculuk sırasında herhangi bir özür bulunmasa da binek üzerinde kıbleden başka tarafa yönelerek ima ile nâfile namaz (farz dışındaki sünnetler ve vitir dahil) kılınabileceği hususunda görüş birliği içindedir. Şâfiîler ve bazı Hanbelîler, yaya yolcuların da kıbleye yönelerek başladıktan sonra bu şekilde nâfile namaz kılabileceklerini belirtirler. Ayrıca diğer üç mezhebin aksine Mâlikîler, ancak namazın kısa şekliyle kılınabileceği (kasr) bir yolculukta bunun yapılabileceği görüşündedir.

Kıbleye yönelmek namaz dışında diğer bazı ibadetler veya ibadet anlamı taşıyan davranışlarda da söz konusudur. Hatta bazı âlimler bunu, "Aksine delil bulunmadıkça her taatte kıbleye dönülür" şeklinde bir kural olarak ifade etmişlerdir (Şemseddin İbn Müflih, I, 152). Hz. Peygamber'in ve sahâbenin uygulamaları ile tavsiyelerinden hareketle ezan, ikāmet, dua, abdest, teyemmüm, Kur'an okuma, zemzem suyu içme, uyuma, hayvan kesme sırasında kıbleye yönelme ve ayrıca ölmek üzere olan kimseyi kıbleye doğru çevirmek ve ölüyü kıbleye yönelik olarak gömmek müstehap kabul edilmiştir. Gerek namazla ilgisi gerekse başlı başına dinî bir sembol olması sebebiyle ezan sırasında kıbleye yönelmek özellikle önem taşımakta, bu sırada kıbleye yönelmemek mütevâtir sünneti terkten dolayı mekruh kabul edilmektedir. Ancak sesin daha iyi duyulabilmesi için belli durumlarda sağa sola yönelmek veya minarede dönmek meşrû sayılmıştır.

Açık arazide tuvalet ihtiyacı giderilirken kıbleye ön veya arkanın dönülmesini fakihlerin çoğunluğunun câiz görmemesi, İmam Mâlik ve Şâfiî'nin kapalı mekânda bulunulduğunda, Ahmed b. Hanbel'in ise iki durumda da câiz görmesi, bu konuda birbiriyle çelişen hadis rivayetlerinin bulunmasından (Buhârî, "Vuḍûʾ", 14; Müslim, "Ṭahâret", 57, 59-60, 62; İbn Mâce, "Ṭahâret", 17-18) ve bunlarla ilgili yorumların farklılığından kaynaklanmaktadır.

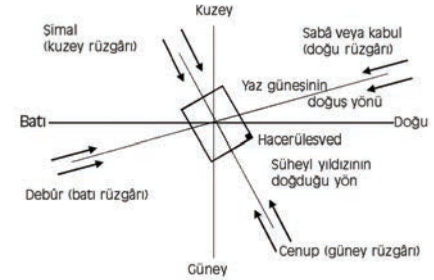
BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Muʿcem*, "ḳbl" md.; a.mlf., "Ḳibla", *EI²* (İng.), V, 82-83; *Müsned*, III, 24; Buhârî, "Ṣalât", 28, 31-32, "Tefsîr", 14, 16-18, "Vuḍûʾ", 14; Müslim, "Feżâʾilü'ṣ-ṣaḥâbe", 132, "Mesâcid", 11-13, "Ṭahâret", 57, 59-60, 62; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 22; İbn Mâce, "Ṭahâret", 17-18; Mukātil b. Süleyman, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân* (nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Kahire 1979, I, 143-149; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 439-440; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, I, 241-243; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (Bulak), I, 399-403; II, 2-21; Kâsânî, *Bedâʾiʿ*, I, 107-110, 117-121; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, IV, 18-19, 90-140; XVII, 147-148; İbn Kudâme, *el-Muġnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1412/1992, II, 92-121; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *el-ʿAzîz şerḥu'l-Vecîz* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1417/1997, I, 428-459; Kurtubî, *el-Câmiʿ*, II, 79-83, 148-163; VIII, 371; Nevevî, *Şerḥu Müslim*, V, 8-11; Karâfî, *eẕ-Ẕahîre* (nşr. Saîd A'râb), Beyrut 1994, II, 113-134; İbn Seyyidünnâs, *ʿUyûnü'l-eṡer* (nşr. Muhammed el-Îdü'l-Hatrâvî – Muhyiddin Müstû), Medine 1413/1992, I, 363-372; Şemseddin İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürûʿ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Beyrut 1405/1985, I, 152, 380-389; İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* (Sa'd), I, 166-170; III, 52-64; XVII, 24-27; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, III, 537-544; Şirbînî, *Muġni'l-muḥtâc*, I, 142-147; Buhûtî, *Keşşâfü'l-ḳınâʿ* (nşr. M. Emîn ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, I, 281-291; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkı, *Ḥâşiye ʿale'ş-Şerḥi'l-kebîr*, Kahire 1328, I, 222-230; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, II, 185-193; a.mlf., *Fetḥu'l-ḳadîr*, Beyrut 1403/1983, I, 150-158; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), I, 427-436; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 477, 521-540; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, III, 472-475; J. Burton, *The Sources of Islamic Law*, Edinburgh 1990, s. 173-183; S. M. Zwemer, "Return to the Old Qibla", *MW*, XXVII (1968), s. 13-19; Akbar Masih, "Quibla and Namaz", *The Bulletin*, I/3, Hyderabad 1978, s. 14-23; Bill A. Musk, "Muslim Qiblah Orientation: Toward and Beyond Mecca", *a.e.*, IX/1-2 (1986), s. 36-53; Shimon Shtober, "Lā Yajūz an Yakūn fī al-ʿĀlam li-llāhi Qiblatayn: Judeo-Islamic Polemics Concerning the Qibla (625-1010)", *Medieval Encounters*, V/1, Leiden 1999, s. 85-98; "İstikbâl", *Mv.F*, IV, 61-77; Ahmet Önkal, "Berâ b. Ma'rûr", *DİA*, V, 470.

 AHMET ÖZEL

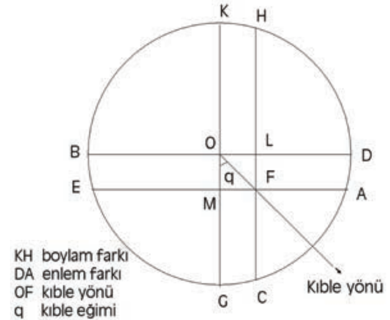
Kıble Tayini. Namaz kılarken Kâbe'ye yönelmek farz olduğundan kıblenin tayini büyük önem taşır. Bu sebeple İslâm astronomlarının çoğu konu üzerinde çalışmış, hazırlanan zîc, usturlâb ve rubu' tahtalarına kıble cetvelleri eklenmiştir. Kıble tayini genelde pratik ve bilimsel metotlarla olmak üzere ikiye ayrılır.

1. Pratik Metotlarla Kıble Tayini. Kaynaklarda güneş, yıldızlar ve rüzgâr yardımıyla kıblenin nasıl bulunacağına dair çeşitli bilgiler yer almakta ve bunların geleneksel-folklorik nitelikte olduğu görülmektedir. Astronomi kitaplarından çok dua mecmualarıyla tarihî ve coğrafî eserlerde rastlanan bu bilgiler genellikle gündüzleri güneşin doğuşu veya batışıyla, geceleri ise bazı yıldızların bulunduğu noktalarla ilgilidir. Meselâ Afrika'nın kuzeybatısında geceyle gündüzün eşit olduğu günlerde güneşin doğduğu, Yemen'de kutup yıldızının bulunduğu, Suriye'de Süheyl (Canopus) yıldızının doğduğu, Irak'ta kış ortasında güneşin battığı ve Hindistan'da geceyle gündüzün eşit olduğu günlerde güneşin battığı yönler kıbledir. Yine kaynaklarda yer alan bazı şekillerde de rüzgârlara göre kıble tayini yapıldığı görülmektedir.

2. Bilimsel Metotlarla Kıble Tayini. Bilimsel metotların en basiti Mekke merkezli haritalardan faydalanmaktır. Bir usturlâb gibi tahta üzerine çizilen bu tip haritalarda Mekke dünyanın merkezi olarak gösterilmekte ve ortasından buraya tesbit edilen hareketli bir ibre yardımıyla (döndürülmek suretiyle) istenilen yerin kıblesi kolaylıkla bulunabilmektedir.

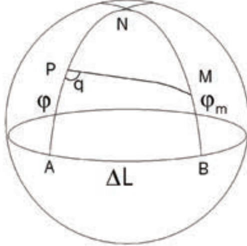
Oldukça basit bir usul de coğrafî koordinatlar yardımıyla kıble tayinidir. Önce kıblesi araştırılan yerin boylam ve enlemi belirlenir, ardından bir daire ve bu dairenin kuzey-güney (KG) ve doğu-batı (DB) çapları çizilir. Çaplar üzerinde merkezden itibaren doğuya doğru söz konusu yerle Mekke'nin boylam ve güneye doğru enlem farkları alınıp bu noktalardan çaplara paralel birer çizgi çekilir. Paralel çizgilerin kesiştiği nokta ile merkez birleştirildiğinde elde edilen doğru kıbleyi gösterir.

Bu yöntem Bettânî, Ebü'l-Hasan İbn Yûnus, Ali Şah el-Buhârî el-Müneccim, Ali Kuşçu ve Mîrim Çelebi gibi âlimler tarafından kullanılmıştır. Pratik metotlarla

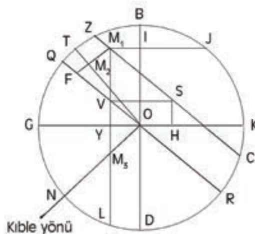
ve nisbeten bu usulle de yapılan kıble tayinleri ancak yaklaşık bir yön belirleyebilmekte, asıl kesin çözüme ise trigonometrik hesaplarla ulaşılabilmektedir.

Matematiksel ifade ile herhangi bir yerin kıblesi, Mekke ile o yerin enlem ve boylamlarının trigonometrik fonksiyonudur.

Şekildeki P herhangi bir yeri, M Mekke'yi, N kuzey kutbunu ve AB ekvatoru göstersin. P ve M'den geçen meridyenler sırasıyla NPA ve NMB'dir. Matematiksel terimlerle P'ye göre kıble P ve M boyunca çizilen hat ile tanımlanır. PM hattı ile NPA meridyeni arasındaki q açısı kıble inhirafı (sapması) olarak adlandırılır. φ bulunulan yerin enlemini (PA yayı), φ_m Mekke'nin enlemini (MB yayı) ve ΔL de boylamlar arasındaki farkı (AB yayı) göstersin. Bu durumda q açısı φ, φ_m ve ΔL'nin bir fonksiyonudur ve küresel trigonometri ile tesbit edilir. Buna göre modern formül şöyledir: $q = \cot^{-1}\frac{\sin\varphi\cos\Delta L - \cos\varphi\tan\varphi_m}{\sin\Delta L}$ İslâm astronomları tarafından verilmiş olan çözümler bu değere çok yakındır.

Kıble yönünün tayini için kesin çözümlerin genelde trigonometri ağırlıklı olmasına karşılık bazı astronomlar çözümlerinde Menelaus teoremini kullanmışlardır. Bunlardan Bîrûnî, *Taḥdîdü nihâyâti'l-emâkin* adlı eserinde diğerlerinden farklı bir medot önermekte ve önerdiği ilginç çözüm küresel trigonometri alanında İslâm bilim adamlarının ne kadar ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Bîrûnî'nin yöntemi dört yardımcı yay ile (θ_1, θ_2, θ_3, θ_4) q değerinin bulunmasıdır. θ_1 gündüz dairesine olan uzaklık yayı, θ_2 Mekke'nin ufkuna göre düzeltilmiş bölgesel enlem, θ_3 enlem düzeltimi, θ_4 iki yer arasındaki mesafedir. Buna göre $\theta_1 = \sin\Delta L \cos\theta_m$, $\theta_2 = \frac{\sin\theta_m}{\cos\theta_1}$, $\theta_3 = j - \theta_2$, $\theta_4 = \cos\theta_3\cos\theta_1$ olur ve buradan q şu formülle bulunur: $\sin q = \frac{\sin\theta_3\cos\theta_1}{\sin\theta_4}$

Şekilde Z, kıblesi bulunacak yerin zeniti (baş ucu) ve SZPN meridyeni, P kutup, M Mekke'nin zeniti, GLJ ufuk, MPL Mekke'nin meridyeni, ZMK M'nin yükseklik dairesi, MHJ kutbu P olan büyük daire, PN = φ, PL = φ_m ve ∠MPZ = ΔL'dir; bulunmak istenen ise SK = q'dur. Menelaus teoremi yardımıyla aşağıdaki eşitlik elde edilir: $\frac{\sin MP}{\sin MH} = \frac{\sin\angle MHP}{\sin\angle MPH}$ yani $\frac{\cos\varphi_m}{\cos\angle F} = \frac{\sin 90^0}{\sin\Delta L}$ Burada ∠F bilinir. θ_1, ∠F açısının tamlayanıdır. Böylece eşitlik $\frac{\sin\angle F}{\sin\angle PLF} = \frac{\sin PL}{\sin PF}$ yani $\frac{\cos\theta_1}{\sin 90^0} = \frac{\sin\varphi_m}{\sin PF}$ haline gelir. PF bilinir θ_2 = PF'dir. FN = PN - PF = φ - θ_2 olduğundan θ_3, FN'yi verir. Yine Menelaus teoreminden aşağıdaki oranlar elde edilir: $\frac{\sin FZ}{\cos\angle G} = \frac{\sin HF}{\sin HJ}$ yani $\frac{\cos\theta_4}{\cos\angle G} = \frac{\sin 90^0}{\cos\theta_1}$ ve $\frac{\sin\angle G}{\sin\angle F} = \frac{\sin FN}{\sin GN}$ yani $\frac{\sin\theta_4}{\cos\theta_1} = \frac{\sin\theta_3}{\sin GN}$ ve buradan q = SK = 90° - GN olarak bulunur.

Kıble tayini konusunda Şemseddin el-Halîlî'nin (ö. 800/1397 [?]) yaptığı çalışma da büyük önem taşımaktadır. Halîlî, 10°'den 56°'ye kadar φ'nin ve 1°'den 60°'ye kadar ΔL'nin her derecesi için q (φ, φ_m, ΔL) değerini ölçerek bir tablo hazırlamıştır. Bu tabloyu nasıl oluşturduğundan bahsetmez; ancak tabloyu vermeden önce Hasan b. Ali el-Merrâkûşî'nin (ö. 660/1262 [?]) metodunun uygunluğundan söz eder. Bu yönteme göre önce $\sinh = \sin(\overline{\varphi} + \varphi_m) - Vers\Delta L\frac{\cos\varphi_m\cos\varphi}{R^3}$ bulunur, sonra aşağıdaki formül yardımıyla q değeri tesbit edilir:

$$q = \arccos\left\{\frac{R\left[\frac{\sinh\tan\varphi}{R} - \frac{R\sin\delta}{\cos\varphi}\right]}{\cosh}\right\}$$

Halîlî bu formülle kırk dört önemli yer için kıble tayini yapmış ve bunları tablolar halinde vermiştir.

Günümüzde pratik ve bilimsel metotların dışında -aslında bilimsel metotların pratik sonucu olarak- en kolay ve en hatasız kıble tayini, namaz vakitlerini gösteren duvar takvimlerindeki "kıble saati"nde gölgelerin uzandığı yöne dönmekle yapılmaktadır.

XVI. yüzyılda yapılan bir deniz atlasında kıble diyagramı (Paris Bibliothèque Nationale, MS, Arabe, nr. 2278)

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *The Determination of the Coordinates of Cities* (trc. Jamil Ali), Beirut 1967, s. 12-13, 199, 241-263; J. B. Delambre, *Historie de l'astronomie du moyen âge*, Paris 1819, s. 57-60; L. A. Sédillot, *Prolégomènes des tables astronomiques d'Oloug-Beg: Traduction et commentaire*, Paris 1853; E. S. Kennedy, *A Commentary upon Bîrûnî's Kitâb Tahdîd al-Amâkin*, Beyrut 1973, tür.yer.; G. Rudloff – A. Hochheim, "Die Astronomie des Mahmûd ibn Muhammed ibn 'Omar al-Ğagmînî", *ZDMG*, XLVII (1893), s. 213-275; C. Schoy, "Abhandlung des al-Hasan ibn al-Hasan ibn al-Haitam (Alhazen) über die Bestimmung der Richtung der Qibla", *a.e.*, LXXV (1921), s. 242-253; a.mlf., "Abhandlung von al-Fadl b. Hâtim al-Nairîzî über die Richtung der Qibla", *SBAW* (1922), s. 55-68; a.mlf., "Kıble", *İA*, VI, 668-671; D. A. King, "Ibn Yûnus' Very Useful Tables for Reckoning Time by the Sun", *Archive for History of Exact Science*, X, Heidelberg 1973, s. 342-394; a.mlf., "Al-Khalîlî's Qibla Table", *JNES* (1975), s. 81-122; a.mlf., "Ḳibla", *EI²* (İng.), V, 83-88; a.mlf., "Astronomy and Islamic Society: Qibla, Gnomonics and Timekeeping", *Encyclopedia of the History of Arabic Science* (ed. Roshdi Rashed), London 1996, I, 128-184; E. S. Kennedy – Y. Id., "A Letter of al-Bîrûnî: Habash al-Hâsib's Analemma for the Qibla", *Historia Mathematica*, I, California 1974, s. 3-11; E. M. Bruins, "Ptolemaic au Islamic Trigonometry: The Problem of Qibla", *MTUA*, IX/1-2 (1991), s. 45-68; Ahmad S. Dallal, "Ibn al-Haytham's Universal Solution for Finding the Direction of the Qibla", *Arabic Sciences and Philosoph*, V, Cambridge 1995, s. 145-193.

YAVUZ UNAT

KIBLE TAŞI

(bk. NAMAZGÂH).

KIBRIS

Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adası.

Adını en önemli yer altı zenginliklerinden olan bakır madeninden (Lat. cyprum / cuprum) alır. Doğu Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinde bulunan ada Türkiye kıyıların-